

per intellectum, qui quamlibet rationem realem potest abstrahere, et est sufficiens ad movendam voluntatem: ergo est etiam sufficiens materia circa quam versatur actus ejus. Imo etiam sequitur contra priorem assertionem, formalem rationem objectivam talis actus non esse finem, sed aliquid abstractum, et universaliter fine. Et pro hac sententia citari solent alii Nominales in illa distinctione prima, Ocham, Gabriel, Major et alii, qui dicunt, dari actum medium inter cæcitatem et visum: sed hi fortasse alio sensu locuti sunt, ut videbimus infra agentes de his actibus.

7. *Vera resolutio.* — Dicendum tamen est, omnia objecta voluntatis sufficienter comprehendendi sub fine et mediis intelligendo, ut dixi, nomine finis, quidquid propter suam bonitatem amatur, sive ametur actu efficaci, sive non efficaci, sive sit primario intentum, sive secundario, tanquam quid conjunctum fini primario. Hæc conclusio colligitur ex Aristotele 3, Ethicor., cap. 3 et 4, quatenus in rationibus, quibus ibi utitur distinguit fines, et media tanquam duo membra completentia totum objectum voluntatis. Et eodem modo philosophatur Nyssenus sive Nemesius, lib. 5 Philosophiæ, cap. 4, et Damascenus, lib. 2, de Fide, cap. 22, et D. Augustinus 1, de Doct. Christian., cap. 8, ubi omnia bona a voluntate amabilia ad ea revocat quibus utendum est, vel fruendum. Idem sumitur ex D. Thoma 1, cont. Gent., cap. 86, et 1, 2, q. 8, ubi Cajetanus, art. 1, alique etiam Thomistæ hoc sequuntur: Gregorius, in 1, dubion., q. 4. Probatur ratione, quia omne bonum amatur, vel propter se, vel propter aliud; ergo vel ut finis, vel ut medium: sed illa duo opponuntur contradictorie, quia in objecto, quod propter se amatur, ut sic, includitur negatio, videlicet, quod non ametur propter bonitatem alterius: ergo inter illa duo non potest medium inveniri, quia hoc ipso, quod medium non ordinatur ad aliud, propter quod amatur, amabitur propter se: et ostendo sic, quia quidquid amatur a voluntate est bonum, honestum, delectabile, aut utile: sed duo priora habent rationem finis, quantum est de se, quia ex se habent unde amentur: quod si interdum ad aliud referantur, est illis extrinsecum, et tunc inducunt rationem medii. Tertium autem bonum, scilicet utile, propriam habet rationem medii.

8. *Evasio Scoti occluditur.* — Ad hoc respondet Scotus posse amari bonum, vel conveniens, ut ab his omnibus abstrahit: sed hoc non recte dicitur, quia bonum aut est tale per

intrinsicam bonitatem: priori modo habet rationem finis, posteriori vero rationem medii: non potest autem abstrahi una ratio communis utrique, quia in hujusmodi analogia non datur ratio communis objectiva, sicut non potest intelligi quod aliquis amet sanum in communi, ut abstrahit ab eo quod formaliter intrinsece sanum est, et ab eo quod dicitur tale per habitudinem ad sanitatem: sed unusquisque amat sanitatem propter seipsam: signum vero, vel instrumenta sanitatis propter ipsam: sic igitur quando quis amat bonum in communi, revera amat illud quod est in se, et per se conveniens, et ille est appetitus finis non in particulari, sed in communi, descendendo autem ad particularia bona, nullum est quod ab illis duabus rationibus abstrahat, scilicet propter se, vel propter aliud: igitur finis et media exhauriunt totum objectum voluntatis.

SECTIO VI.

Quotuplex sit finis?

1. In hac quæstione explicandæ sunt nonnullæ partitiones finis, quæ necessaria sunt, et magnam lucem afferunt ad ea omnia quæ in discursu hujus materiæ tractanda sunt; presertim tamen quam in disput. 23, Metaphysicæ, section. 2, et ad rem Theologicam accommodate.

Prima divisio finis in ultimum et proximum. — Primo ergo dividitur finis in ultimum, et proximum sive non ultimum; quæ divisio colligitur ex D. Thoma, in hac quæstione, præsertim art. 4, et ab Aristotele 2, Physic., c. 3, et aliis locis. Ut autem intelligantur singula membra, et aliquæ subdivisiones, communiter notandum est duo convenire fini proprie dicto; primum est, ut propter se ametur, in quo includitur negatio ordinationis ejus ad aliud, atque hinc fit ut omnis finis formaliter sub ratione finis consideratus habeat rationem ultimi: unde si in dicta divisione ultimus finis sub hac ratione sumatur, non ultimus dicitur solum illud medium, quod participat rationem finis, quatenus aliud ad ipsum ordinatur; sæpe autem contingit, ut particulare bonum, quamvis propter intrinsicam bonitatem ametur, simul tamen referatur in ulteriorem finem, quomodo potest amari eleemosyna, et propter intrinsicam misericordiæ honestatem, et ut medium ad impetrandam veniam pro peccatis; atque hoc modo talis finis dicitur non ultimus, quia licet sub quadam ratione participet cau-

salitatem finis, tamen voluntas in illo non sistit, sed ulterius tendit: ille ergo dicitur ultimus absolute in quo sistit voluntas non referendo illud in aliud, qui quidem est ultimus in executione, quia illo consecuto quiescit voluntatis motus; est autem primus in intentione, quia est id, quod primo propter se amatur.

2. *Explicantur aliter eadem membra, unde subdivisiones aliæ resultant.* — *Dubium quid sit finem esse ultimum simpliciter.* — Secundo convenit fini ut alia propter ipsum amentur: et ex hoc capite potest illa divisio aliter explicari et membra ejus subdividi: est enim quidam finis qui dicitur ultimus simpliciter: alter secundum quid, seu in aliqua serie, quomodo sanitas dicitur ultimus finis medicinæ, quia omnia, quæ cadunt sub hanc artem, ad hunc finem referuntur, et ultra non tendunt, et sic de aliis: ultimus autem finis simpliciter subdividi potest. Nam quidam est ex natura institutus, et est ille, propter quem homo est creatus, ad quem debet se et omnia sua referre: alius vero est, quem homo sibi instituit ex propria intentione, qui interdum est illemet, propter quem est creatus, scilicet Deus, et tunc dicitur habere homo verum ultimum finem simpliciter in intentione sua. Interdum vero hic finis intentus ab homine est distinctus ab illo propter quem est creatus, et talis dicitur ultimus finis. Non est autem facile ad explicandum quomodo dicatur homo intendere aliquid ut ultimum, sive finem simpliciter: nam si dicamus de ratione hujus finis esse ut homo se et omnia sua in illum referat, videtur sequi justum, quia interdum venialiter peccat non amare Deum ut ultimum finem, quia non refert in illum omnes actus suos, nam actiones peccati venialis non referuntur in Deum ab operante. Si vero dicamus ut quidam dicunt, de ratione finis ultimi esse, ut in eum referantur omnia, quæ sunt referibilia in ipsum hoc non erit proprium finis ultimi simpliciter, sed convenit omni fini, qui est ultimus in aliqua serie, necesse est enim ut in eum referantur omnia, quæ ad ipsum pertinent, et non alia.

3. *Resolutio proximi dubii.* — Quocirca de ratione finis ultimi simpliciter, imprimis est, ut ex debito et meritis ejus, homo referat in ipsum se, et omnia sua absolute et simpliciter: unde, ut intentio ultimi finis undequaque perfecta sit, necesse est ut nihil in homine admittat, quod non sit referibile in talem finem; ut autem absolute et simpliciter conservetur, quamvis non cum tota perfectione sua, satis est ut nihil admittat, quod sit absolute contra-

rium tali fini, et omnino repugnet consecutioni ejus. Atque hoc modo finis non ultimus proportionaliter distinguendus erit: nam respectu finis ultimi simpliciter, omnis finis alius particularis dicitur non ultimus: et similiter in unaquaque serie, vel arte omnis alius finis, ad quem non referuntur omnia, dicitur non ultimus. Atque hinc intelliguntur aliæ divisiones sub aliis terminis, quæ rem eandem aliis verbis continent: solet enim dici quidam finis ultimus positive, alius vero negative: rursus quidam finis ultimus universalis, alius particularis: quidam finis ultimus operantis, alius vero tantum alicujus operis: quando enim finis ultimus talis est ut omnia simpliciter ad ipsum referantur, ille est ultimus etiam positive, quia omnia in illum tendunt, et propterea etiam est finis ultimus operantis, quia se et omnia sua in illum refert: quando finis vero est solum privativus in aliqua serie, vel aliquo ordine, tunc est particularis et negative, quia solum dicitur ultimus propter negationem ulterioris termini in illo ordine.

4. *Secunda divisio in finem Cujus et Cui.* — *An ambo divisionis membra participant proprie rationem finis.* — Secunda divisio est in finem cuius et finem cui, quæ divisio sumitur ex Aristotele 2, de Anima, cap. 4, nam licet Argilopilus transferat *finem quo et finem cui*, tamen priora verba sunt magis consentanea textui græco et melius explicant sensum divisionis: dicitur enim finis cuius forma illa, vel bonum, cuius adipiscendi gratia operatur voluntas, ut est, verbi gratia, visio beata, vel sanitas, etc., finis autem cui, dicitur persona ipsa, seu subjectum, cui bonum illud amatur, vel quæritur, ut est homo, qui sibi quærit sanitatem. Circa hanc vero divisionem inquiri potest, an utrumque ejus membrorum habeat rationem finis. Quibusdam enim videtur solum finem *cui*, esse proprium finem: at vero finem *cujus* esse lato quodam modo finem. Ita Gabriel, in 2, dub. 1, quæst. 5, secutus Ocham, ibi quæst. 3, art. 1. Et fundamentum ejus est, quia de ratione finis proprie dicti est ut ametur amore amicitiae, finis autem *cujus* non amatur amore amicitiae, sed concupiscentiæ, cum ametur alteri qui est finis *cui*, qui proprie amatur amore amicitiae: et videtur sentire divus Thomas, prima secundæ, quæst. 26, articulo quarto, ubi dicit, *illum amari simpliciter, cui bonum aliquod amatur: bonum autem ipsum, quod alicui amatur, tantum amari secundum quid.* Et confirmatur, quia finis *cujus* videtur multum convenire cum medio: nam

sicut medium est propter finem, et non e contrario, ita finis *cujus* est propter finem *cui*, et non e converso. Item sicut medium non est amabile, nisi propter proportionem, quam habet cum fine: ita finis *cujus gratia* non amatur, nisi quia est proportionatus et conveniens illi, cui amatur: ergo solus finis *cui* est proprie et ultimate finis.

5. *Contrarium quorundam placitum.* — Alii autem e contrario videtur, solum finem *cujus* gratia fit operatio, esse proprie finem; illum vero, cui finis amatur, esse tantum subjectum, quod perficit, vel actuat ipse finis: quæ habitudo est distincta a propria habitudine finis. Quod potest confirmari illo exemplo de visione beata, quæ est finis operationum omnium hominum, et non proprie ordinatur ad hominem, ut ad finem: quod maxime verum est de ipso Deo, qui est proprie finis ultimus, et homo sibi illum appetit ut eo fruatur, et tamen non potest homo dici finis ipsius Dei, quamvis sit is, cui Deus amatur et inquiritur. Et confirmatur: nam ubicumque Aristoteles agit de fine proprie, et sub ratione causæ, rationem finis attribuit fini *cujus gratia*, ut patet 2, *Physic.*, cap. 3 et 7, ubi hoc sepsu dicit finem esse primum in intentione, et ultimum in executione et coincidere cum forma, quæ est effectus agentis: atque ibidem ait, *sumus et nos quodammodo finis*: significans finem *cui* tantum quodammodo, et secundum quid esse finem.

6. *Auctoris resolutio, utrumque membrum participare proprie rationem finis.* — Nihilominus dicendum censeo utrumque horum posse participare rationem finis: ac frequentius ita concurrere, ut ex utroque quodammodo insurgat unus finis integer, qui primo intenditur et inquiritur. Probatur et explicatur: nam in utroque eorum potest esse ratio sufficiens ad terminandum motum voluntatis propter se ipsum, et propter suam bonitatem: sic enim quando homo inquit sanitatem, et se diligit cui sanitatem vult, non propter extrinsecam bonitatem, sed propter id quod ipse est, et propter identitatem, quam secum habet, et similiter diligit sanitatem propter bonitatem ejus: in quo multum differt a medio, quia medium solum censetur amabile quatenus est utile ad aliud: salus vero ratione sui, quatenus per se perficit hominem cui amatur. Atque ita finis totalis hujus intentionis est homo sanus, in quo includuntur prædicti duo fines quasi componentes integrum finem. Quomodo etiam dicit sæpe Aristoteles *potentiam esse propter operationem tanquam propter finem*

cujus gratia, cum tamen operatio sit etiam propter potentiam ut ipsam actuet et perficiat, quia quod per se intenditur, est quod potentia sit in actu ultimo constituta. Igitur ratio finis utriusque horum proprie convenit, et ideo Aristoteles, citatus num. quarto, in dicto loco de Anima, utriusque illam attribuit.

7. *Quodnam horum sit potior finis.* — *Responsio spectatis membrum quoad suum esse.* — *Discutitur dubium spectatis membrum in ratione finis.* — Sed ut hoc magis explicetur, inquiri potest, quis horum sit principalior finis: potest autem fieri comparatio vel in esse rei, vel in esse causæ: si comparentur priori modo, non potest universalis regula tradi: nam interdum unus finis est res perfectior, interdum alius, nam cum homo intendit acquirere sanitatem, perfectior res est finis *cui*, scilicet homo, quam finis *cujus*, scilicet sanitas: quando vero homo intendit acquirere Deum, perfectior res est finis *cujus gratia*, scilicet Deus, quam finis *cui*, qui est homo. Et ratio est, quia interdum res perficitur a forma, quæ in esse entis est minus perfecta, quia præter perfectionem, quam habet ipsa forma, intendit acquirere aliam perfectionem alterius formæ, quamvis inferior sit. Interdum vero perficitur res per conjunctionem ad aliam perfectiorem se, ut homo per conjunctionem ad Deum: ergo propter hanc causam potest finis *cujus gratia* interdum esse res minus perfecta, interdum vero perfectior, quam res, seu persona cui amatur. At vero si comparetur in esse finis, videtur sane finis *cui* frequentius participare rationem finis principalior, tum quia in eo genere amoris videtur magis amari: tum etiam, quia in illo sistit maxime tota motio voluntatis. In contrarium vero urget illud argumentum, quia honeste, et sancte amamus Deum nobis; in quo amore Deus est finis *cujus* et non *cui*: et tamen dici non potest quod nos tunc amemus eo amore magis, quam Deum, alias amor ille esset inordinatus: nec etiam dici potest quod nos simus principalior finis illius motionis, alias nos essemus finis ultimus nostri et non Deus, quod est plane falsum.

8. *Decisio auctoris.* — Quapropter in hac parte dicendum censeo, non posse tradi universalem doctrinam, sed distinctione utendum esse et considerandum quale sit illud bonum, quod alicui amatur, et *cujus* gratia fit operatio, nam si bonum illud sit particulare et quasi secundaria, et accidentaria perfectio ejus cui amatur: sic finis *cui*, induit principalior rationem

nem finis, quia ejus perfectio simpliciter magis intenditur. Signum etiam est, quia hujusmodi finis amari potest non solum ut finis, sed etiam ut medium, et amor illius sæpe oritur ex priori amore ipsius personæ cui amatur: ut homo ex absoluto et perfecto amore sui, qui est amor benevolentiae, amat sanitatem, et potest illam amare non solum ut perfectionem formalem suam, sed etiam ut medium utile ad alia. At vero interdum bonum illud, *cujus* acquirendi gratia homo operatur, sed quod sibi amat, est maximum ac summum bonum respectu ejus qui amatur, ut est Deus respectu hominis, et tunc illud bonum est præcipuum, etiam in ratione finis, quia ille est simpliciter finis ultimus, et non potest recte ad alium ordinari ut ad finem. Unde quando homo sibi amat hoc bonum, non ordinat illud ad se ut ad finem, sed potius amat conjungi illi bono ut bono et ultimo fini suo. Ex quo sequitur, et tandem intelligitur, quod licet respectu agentis vel mediorum, finis *cujus* et *cui*, induant rationem finis, tamen comparando illa inter se, non est necesse, ut mutuo, seu adinvicem unus sit finis alterius vel e contrario: ut in prædicto exemplo, quamvis homo sibi amet Deum, tamen non ordinat Deum ad se ut ad finem, sed potius ipse ordinatur ad Deum, ut ad finem ultimum, non quidem ut medium, proprie loquendo, sed ut subjectum, quod potest consequi hujusmodi finem.

9. *Tertia divisio finis in eum qui consistit in operatione tantum, vel in re operata.* — Tertia divisio est: nam aliquando finis est operatio tantum, ut est, verbi gratia, contemplatio, visio, citharizatio, et in universum omnis actio, quæ non intenditur, ut ex illa aliquis effectus resultet et maneat, sed propter se. Interdum vero finis est aliquis effectus resultans ex actione, ut est domus in ædificatione, et sic de aliis. Quæ divisio quamvis respectu finis ut sic videatur materialis, quia magis sumpta est ex rebus, quæ sunt finis, quam ex ratione finalisandi, tamen illa sæpe usus est Aristoteles, ut 1, *Ethic.*, cap. 1, et 1, *Mag. mor.*, cap. 3, quia ad explicandum ultimum finem humanarum actionum necessaria est. Et quidem circa finem, qui consistit in re facta, nihil notandum occurrit, nec multum refert ad moralem considerationem, quia finis hominis, ut postea dicemus, non consistit in re facta aliqua, sed in operatione. Circa aliam ergo partem est observandum: etiam in illo fine, qui dicitur consistere in operatione potentiae, distingui actionem physicam a termino producto et

facto, quia nulla est actio, per quam non aliquid fiat, ut patet: tum in actionibus immanentibus, in quibus et est actio et qualitas facta, quæ dicitur proprie actus immanens: et in transeuntibus, quæ interdum debent esse finis, ut est citharizatio, cantus, etc., nam in illis est sonus, qui fit, et actio, per quam fit; tamen quia termini harum actionum tales sunt, ut non durent nisi quamdiu fiunt; ideo tam actio quam terminus computatur per modum unius finis, quamvis revera finis sit ipse actus, seu terminus, qui per actionem fit. Secundo est observandum in hujusmodi actionibus maxime immanentibus, dari præter actum objectum, circa quod versatur ipse actus, ut, verbi gratia, visio Dei, est finis ultimus hominis tanquam operatio quædam, *cujus* objectum est Deus ipse, et in his non solum actio, sed etiam objectum datur, et est vere finis, quia illius gratia fit actio, scilicet ad possidendum illum, et fruendum illo.

10. Atque hinc oritur alia subdivisio finis, qua sæpe usus est divus Thomas in hac materia, præsertim prima secundæ, quæstion. secunda et tertia, et quæstione decima, articulo tertio ad tertium, et in 1, distinct. prima, quæstione secunda, articulo primo ad primum: scilicet, quod finis alius est ut adeptio, alius ut res adeptæ, qui etiam dici solet finis formalis et objectivus, et finis quo, et finis qui, id est, qui acquiritur et quo acquiritur: qui duo, ait divus Thomas, non sunt duo fines distincti, sed integrant unum finem, quia nec objectum attingi potest, nisi per actum, nec actus fieri potest, nisi circa objectum, et ideo eadem est intentio, et motio agentis ad acquirendum actum et objectum: constituunt ergo et componunt illa duo unum finem: possunt autem inter se conferri eo modo, quo fecimus n. 7, inter finem *cujus* et *cui*, et eadem fere doctrina proportionaliter applicari potest, et ideo hæc sufficiant de fine in communi.

DISPUTATIO II.

DE ACTIONIBUS VOLUNTATIS, QUÆ SUNT PROPTER FINEM.

Ex dictis in disputatione præcedenti satis constat, voluntatem nostram operari propter finem: quod etiam est tanquam per se notum apud philosophos, et ex modo loquendi Sacræ Scripturæ, ubi etiam in sectione 4, numero 6, confirmatum est. Et ratione patet; quia, cum homo utatur ratione, cognoscit in fine propriam